

ПОСЕТАТА НА МУСТАФА КЕМАЛ АТАТУРК НА ПРАВОСЛАВНА ПРИРЕДБА ВО ШТИП ВО ЈУЛИ 1909 ГОДИНА

Александар Донски*

Во турската и во македонската научна јавност малку е познато дека најголемиот турски реформатор и државник Мустафа Кемал Ататурк, во јули 1909 година, престојувал во Штип. Зачуван е прилично детален опис на овој настан, што овде ќе го пренесеме во целост, заедно со неколку наши согледувања.

Во 1964 година по иницијатива на локалната самоуправа во Штип објавена е монографијата „Астибо од I до XX век“. Оваа монографија (именувана според античкото име на Штип, кое гласи „Астибо“) ги опфаќа сите општествени области од животот на Штип од I век, па се до почетокот на шеесеттите години на XX век. Она што е интересно е дека во деловите посветени на бурната историја на Штип од првите години и децении на XX век, во оваа книга биле користени сведоштва од луѓе, кои своевременно лично присуствувале на тие настани. Еден од овие стари штипјани, во раните шеесетти години на XX век, дал сведоштво и за престојот на Мустафа Кемал Ататурк во Штип во 1909 година, на кој тој лично присуствувал. Ова сведоштво го запишал проф. д-р. Атанас Николовски и го објавил во спомнатата книгата „Астибо од I до XX век“, конкретно во поглавието под наслов „Културни дејности и активности во Штип“ што тој бил задолжен да го напише. Во овој текст авторот констатира дека културните активности во Штип доживеале подем на почетокот од XX век, за што свое влијание имала и општата ентузијастичка атмосфера во првите години по Младотурската револуција. Во продолжение Николовски пишува:

„За ова речито сведочи и еден мошне зачуван настан од 1909 година, набргу по Хуриетот. Таа година на приредбата во чест на празникот Петровден, присуствувале и неколкумина градски Турци на високи политички и воени положби. Меѓу нив бил и градскиот воен командант Наџи (Енвер?) беј, зет на штипски Турци (по некои – близок и на султанот). Со него, покрај другите, како придружник-аѓутант бил и младиот мулезим-офицер школникот Мустафа Кемал, идниот турски реформатор и водач – Ататурк. Приредбата наполно успеала. Во приредбата учествувал мошне познатиот дует Шенка Мујова и Тоде Пилосо Слеански, со песната ‚Пустите ми малки моми, малки моми жеровјанки...‘. Додека се ределе точките, под такт на звуците на мандолина, детето Борис Настев со вчудовидувачки потези го насликал Исарот, а кога сликата ќе се обрнела се покажувал Марко Крале со брада и мустаќи. Кон ваквата развеселена атмосфера се придружил и Наџи-беј. Бил вистински одушевен. Во знак на признание на сите и особено на даровитоста на идниот сликар, го извадил од раката и му го подарил својот златен часовник.

---

* Магистер,

Институт за историја и археологија
Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип
aleksandar.donski@ugd.edu.mk

Но, со тоа не завршило се. По приредбата нашата ги повикал сите видни Турци. Според раскажувањето на Коце Рибарчев, тој остро ја нападнал практиката на властите како самозадоволна и безчувствена кон напредокот. За да може и натаму да се одржува султановата власт, укажувал нашата, мора да се работи и на културното поле.“ („Астибо...“, 1964: 171).

А сега предлагам да направиме анализа и дополнително објаснување на случувањата опишани во овој интересен пасус.

Временско лоцирање на посетата на Мустафа Кемал на Штип. Од овде изнесените податоци се гледа дека Мустафа Кемал присуствувал во Штип на православниот празник Петровден. Поради тоа што овој празник секоја година се одбележува на ист датум, јасно е дека идниот турски реформатор и државник престојувал во Штип токму на 12.07.1909 година. Значи неговата посета во Штип практично се случила среде лето. Иако во тој период училиштата не работеле, сепак во чест на празникот и во чест на високите гости, била изведена културно-уметничка приредба од страна на штипските ученици.

Очигледно дека овој напис претставува автентично сведоштво од личност која на него присуствувала, а тоа е штипјанецот Коце Рибарчев од кого проф. Атанас Николовски ги запишал овие изјави. Во описот на настанот се чувствува една релаксирачка атмосфера на взаемна почит помеѓу високите претставници на турската власт (меѓу кои и Мустафа Кемал) и присутните православни Македонци. Впрочем, самото присуство на високите турските претставници (меѓу кои и лично воениот командант) на приредба по повод православен празник, е доказ за вниманието и почитта што тие ја искажувале кон православните Македонци во овој период. За да се сфати ваквата атмосфера, накратко ќе се потсетиме на политичките настани што се случиле непосредно пред тоа.

Познато е дека Младотурската револуција почнала на 3 јули 1908 година и истата била резултат на незадоволството на турската интелигенција против апсолутистичкото владеење на султанот Абдул Хамид Втори. Биле организирани бунтови и демонстрации против таквото владеење на султанот, поради што, на 24 јули 1908 година, султанот бил принуден да го обнови уставот од 1876 година и да распише слободни парламентарни избори. Тогаш настанала атмосфера полна со ентузијазам и збратимување помеѓу Македонците и Турците и сите други народи во Македонија. Било дозволено слободно формирање партии и учество во Турскиот парламент (меџлис), а најголемиот број македонски чети ги напуштиле своите скривалишта и се симнале среде народот. Истовремено, политичките затвореници биле ослободени.

Но, Младотурците не го смениле султанот Абдул Хамид Втори, па тој во април следната (1909) година, организирал контрареволуција. Младотурците биле избркани од парламентот и од владата. На ова Младотурците се спротивставиле со оружје, а во тоа им помогнале и околу 1.200 македонски револуционери. По тридневни борби контрареволуционерите предводени од султанот Абдул Хамид Втори биле поразени, по што, на 27 април, тој бил сменет и на негово место бил поставен султанот Мехмед Петти, кој во практика имал многу малку реална власт. Во овој период повторно се вратил ентузијазмот и еуфоријата на заедништво помеѓу Турците и останатите народи во империјата. Токму во овој период (само околу два и пол месеци по смената на

султанот Абдул Хамид Втори) се случила посетата на Мустафа Кемал на Штип како член на висока турска делегација. Тоа е време на заедништво и на взаемна почит помеѓу припадниците на различни народи и вероисповеди. Посебно во овој период власта на Младотурците сакала да покаже почит кон останатите народи и вери во својата држава за да ги направи лојални жители на идното турско демократско општество. Имајќи го предвид сето ова, јасно е зошто турската делегација (меѓу која и Мустафа Кемал) присуствувале токму на приредба организирана на православен празник од страна на Македонците. Во прилог на оваа констатација е и изјавата на пашата во Штип, кој на видните Турци им рекол дека за да може и натаму да се одржи султановата власт (се мисли на новиот султан Мехмед Петти) морало повеќе да се работи и соработува на културно поле, што значи дека турската власт барем во тој период отворено повикувала и поттикнувала толеранција и почит кон не-турските народи.

Просторно лоцирање на посетата на Мустафа Кемал на Штип. Во текстот што го цитиравме нема податоци каде точно била изведена ученичката приредба во Штип на која присуствувал Мустафа Кемал. Но, сметаме дека тоа не се случило во тогашното училиште сместено во делот од Штип наречен „Ново Село“. Ова го заклучивме поради спомнувањето на цртањето на штипскиот рид Исар од страна на ученикот Борис Настев. Имено, овој рид не е можно целосно да се нацрта ако се престојува во спомнатото училиште затоа што ова училиште се наоѓало (и денес се наоѓа) речиси во подножјето на ридот Исар. Несомнено дека оваа приредба се одржала во некој објект од другата страна на Исарот (таму каде што денес е сместен центарот на Штип) и тоа од место од каде овој рид целосно можел да се гледа (штом бил нацртан од младиот сликар). Тоа место секако дека би можело да биде зградата на „укуматот“ (регионалната влада, т.е. управа) која се наоѓала во близина на денешното средно текстилно училиште непосредно до Камениот мост во Штип. Во овој објект била сместена турската власт и сосема е разбирливо дека учениците биле таму повикани да ја одржат својата приредба. Освен тоа, од таму се гледа и целиот рид Исар поради што ученикот Настев можел да го гледа и да го нацрта. Во прилог на ваквата претпоставка секако е и спомнувањето на пашата, кој по приредбата имал средба со присутните Турци и Македонци, а тоа можело да се случи само во зградата на „укуматот“.

Да го кажеме и тоа дека во времето на посетата на Мустафа Кемал на Штип, овој град имал нешто повеќе од 20.000 жители. Според податоци од пред само десет години од посетата на Мустафа Кемал на Штип, овој град имал 20.900 жители, од кои околу 10.900 биле христијани (најмногу Македонци), околу 8.700 Турци, околу 800 Евреи и околу 500 Роми (К’нчов, 1900: 230). Овде приложуваме фотографија од Штип која временски е лоцирана во првата деценија на XX век, т.е. во времето кога Мустафа Кемал престојувал во овој град. Фотографијата за првпат беше објавена за пошироката јавност во 1985 година за време на изложбата со стари фотографии „Штип во минатото“ организирана од Фото-Кино клубот „Ванчо Прке“, на чиј Организационски одбор, претседател беше А. Донски (авторот на овој текст). На фотографијата го одбележавме местото каде се наоѓала зградата на укуматот (во која несомнено

престојувал Мустафа Кемал), иако оваа зграда не се гледа од градбите кои ја покриваат поради перспективата од која е направена фотографијата.

Сл. 1. Панорама од Штип, од првата деценија на XX век.
Вака изгледал градот за време на посетата на Мустафа Кемал

Опис на присутните на приредбата. Во описот на посетата на Мустафа Кемал на Штип, спомнати се неколку личности. Од турска страна тоа се: Наџи-беј, самиот Мустафа Кемал и пашата. За Наџи-беј (за кого во заграда пишува дека можеби се викал Енвер) се знае дека бил воен командант во Штип и дека бил зет за штипско турско семејство. Сметаме дека турската историографија може да понуди повеќе податоци за овој висок турски воен функционер. Очигледно дека Наџи-беј бил љубител на уметноста, а посебно на сликарството штом толку се воодушевил од цртежот на младиот штипски ученик Борис Настев, што во истиот миг му го подарил својот златен рачен часовник. Само за споредба, денес еден златен рачен часовник чини во просек околу 1.500 евра, а во тоа време, сигурно дека споредбено чинел многу повеќе, имајќи предвид дека во почетокот на XX век тоа бил еден од ретките механички апарати што можел да се набави (згора на тоа и златен). Сметаме дека нема да претереме ако кажеме дека младиот штипски талентиран сликар Настев, од Наџи-беј добил подарок вреден неколку илјади евра, пресметано во денешен еквивалент.

Што се однесува до Мустафа Кемал, видовме дека во 1909 година тој бил млад офицер, кој бил главен придружник на воениот заповедник Наџи-беј. Од неговата биографија познато е дека тој во 1899 година за запишал во Отоманската воена академија во денешен Истанбул, која ја завршил во 1902 година. Потоа дипломирал и на Отоманскиот воен колеџ во 1905 година, по што бил испратен на служба во Петтата армија во Сирија. Во 1907 бил промовиран во сениор капетан (колагаси), а во 1908 година се придружил на Младотурците и учествувал во подоцнежното симнување од

власт на султанот Абдул Хамид Втори. Во 1909 гледаме дека, во придружба на младотурските високи функционери, го посетил Штип каде присуствувал на ученичката приредба по повод православниот празник Петровден.

Од интернет извадивме фотографија од Мустафа Кемал од 1907 година, што значи дека вака отприлика изгледал за време на посетата на Штип.

Сл. 2. Мустафа Кемал Ататурк, снимен во 1907 год.
(<http://en.wikipedia.org/wiki/File:Ataturk2.JPG>)

На приредбата организирана пред високите турски функционери, видовме дека со изведба на македонска народна песна настапиле Шенка Мујова и Тоде Пилосо Слеански. Успеавме да го откриеме нивниот идентитет.

Шенка Мујова се родила во 1900 година во Штип. Во 1917 година се преселила во Винаца, а потоа станала учителка во село Русиново. Во 1920 година се омажила за агрономот Сретен Немчевиќ од Ужице (Србија) и во бракот им се родиле три деца. Живееле во Карбинци. По смртта на сопругот, Шенка се вратила во Штип и починала во 1974 година. Интересно е што постои македонска народна песна посветена на самата Шенка, која е снимена и на грамофонска плоча (Донски, 1989: 140). Практично гледаме дека кога Шенка пеела пред Мустафа Кемал за време на неговата посета во Штип, била дете од само девет години.

Тоде Пилосо Слеански се родил во 1895 година во фурнаџиско семејство. Рано останал без родители и бил земен на чување од Црквата со своите тројца браќа. Таму станал самоук музичар кој убаво пеел, а со текот на времето научил и да свира неколку инструменти. Подоцна предавал флејта во музичкото училиште. Во 1939 се оженил со Стојка (позната штипска театарска глумица) и во бракот им се родиле две ќерки: Десанка и Ленче. По Втората светска војна Тоде работел како финансиски инспектор во Штипската околија. Починал во 1979 година. Практично тој имал 14 години кога во 1909 година пеел пред Мустафа Кемал.

Биографиите на младиот сликар Борис Настев и на сведокот на оваа приредба Коце Рибарчев, не успеавме да ги откриеме, а не успеавме ни да го откриеме целосниот текст на песната „Пустите ми малки моми, малки моми жеровјанки“, па сето ова останува за некое идно истражување.

Заклучок. Штип е уште еден град од Македонија за кој постојат податоци дека бил посетен од Мустафа Кемал Ататурк. Нема податоци дали оваа посета била едnodневна, или траела неколку дена. Сепак тоа била пријателска посета во која Мустафа Кемал бил член на висока турска воено-политичка делегација, која дошла да им оддаде почит на православните Македонци, кои пак во нивна чест (а по повод православниот празник Петровден) организирале културно-уметничка приредба. Практично, Мустафа Кемал бил активен учесник во манифестираното заедништво и толеранција помеѓу Турците и Македонците во тие први месеци по симнувањето од власт на султанот Абдул Хамид Втори. Познато е дека ваквата атмосфера подоцна била во извесен степен нарушена, а потоа следувале и Балканските војни, но токму ваквите мигови на взаемна почит и толеранција можеби оставиле трага кај овој голем турски државник во чии подоцнежни фундаментални реформи, толеранцијата имала значајна улога.

КОНСУЛТИРАНА ЛИТЕРАТУРА:

„Астибо од I до XX век“ (1964), НИП „Трудбеник“, Скопје

Донски, Александар (1989) „Фолклорното богатство на Штип“, ДНУШ.

К’нчов, Васил (1900) „Македонија, етнографија и статистика“, Софија.

http://en.wikipedia.org/wiki/Mustafa_Kemal_Ataturk

ABSTRACT

THE VISIT OF MUSTAFA KEMAL ATATURK TO AN ORTHODOX PERFORMANCE IN SHTIP IN JULY 1909

In the Macedonian and in the Turkish scientific public, it's a little-known that Mustafa Kemal visited Shtip in July 1909. At that time he was an officer and a companion-adjutant of the military commander Naji - Bey, who was a son-in-law to some Turkish family in Shtip. They visited Shtip especially for the Christian holiday "Petrovden" (middle of July) and (along with other Turks in high-ranked army and political positions), attended a cultural-artistic performance organised by the orthodox Macedonians. Testimonies of this performance were preserved and written in the middle of the XX century, when there were still living witnesses and participants of this event in Shtip. Based on these testimonies, we made a space and time location of this event. We made a short review of the political situation at that time in the Ottoman empire in order to understand the nature of this visit, and we also made a review of the life in Shtip at the time when this great Turkish reformer visited.

We managed to discover the identities of some of the participants in this cultural-artistic manifestation, who presented their acts before the high-ranked Turkish delegation. An interesting detail of this event is when the Turkish military commander was so impressed by a drawing made by a Macedonian child (that he drew during the event), so he generously gave him his expensive golden watch.

We believe this work is significant because it offers, until now, unknown information about Mustafa Kemal Ataturk's life. This work is also significant because of the fact that this event (the visit of high-ranked Turkish functionaries to a cultural-artistic program organized on an orthodox holiday, and the performance of Macedonian folk songs before them), represents another strong proof of the atmosphere of mutual respect and brotherly livelihood between the Turks and the Macedonians, at least during that period (shortly after the sultan Abdul Hamid II was dethroned in 1909).